

RAMON LLULL NO VA ESCRIURE *BLANQUERNA*. PER A UNA CORRECTA CATALOGACIÓ DE LA NOVELLA LULLIANA

Lola BADIA

Universitat de Barcelona

Centre de Documentació Ramon Llull

Joan SANTANACH

Universitat de Barcelona

Centre de Documentació Ramon Llull

Albert SOLER

Universitat de Barcelona

Centre de Documentació Ramon Llull

La polèmica entre les dues formes amb què actualment es coneix el títol del romanç més conegut de Ramon Llull, *Blaquerna* o *Blanquerna*, no és pas nova. És una discussió producte dels avenços en els estudis lullians, sobretot en la recerca vinculada a la documentació i a l'estudi dels testimonis manuscrits més antics, que va permetre constatar que, al costat de la forma amb què era habitualment coneguda l'obra, *Blanquerna*, n'apareixia una altra que no presentava la primera ena, *Blaquerna*. Totes dues variants estan documentades des de l'edat mitjana, però només la darrera és recollida en testimonis contemporanis o poc posteriors a Ramon Llull.

LES DUES VARIANTS AL LLARG DE LA TRADICIÓ ANTIGA

S'ha plantejat que la forma *Blaquerna* s'hauria de relacionar amb el nom de l'església de Santa Maria de Blaquerna, a Constantinoble, el temple més important de la ciutat després de Santa Sofia. La imatge de la Verge Maria conservada en aquesta església era especialment venerada per pelegrins i croats; consta, a més, que es van difondre còpies de la imatge d'aquesta verge, anomenada *Blaquernitisa*, per tota la Mediterrània occidental. El temple es trobava situat molt a prop del palau del mateix nom, aleshores residència oficial dels emperadors de Bizanci, en les dependències del qual es van celebrar,

l'any 1276, unes solemnes assemblees per a afavorir la unió entre les Esglésies grega i romana. Tot plegat va contribuir a difondre el nom de *Blaquerna* arreu d'Europa. No és sobrer remarcar, d'altra banda, que l'any 1276 coincideix amb la data que es proposa com a inici de la redacció del *Romanç d'Evast e Blaquerna*.¹

La variant que vincula la verge de Blaquerna amb el nom del personatge lul·lià, i de l'obra a la qual dóna nom, és l'única que trobem en els testimonis més antics, fins a mitjan segle XIV. Bona part dels manuscrits en què la trobem, els més reculats de la novel·la, es poden relacionar amb les activitats de Ramon Llull. Es tracta, específicament, de quatre còdexs de valor històric notable.

En primer lloc, fem referència al ms. Esp. 478 de la Bibliothèque Nationale de France (París), de final del segle XIII o principi del XIV, que transmet una còpia de la versió occitana de l'obra, impulsada per Llull mateix. Els altres tres testimonis no sols coincideixen cronològicament amb l'autor de l'obra, sinó que ens consta que van ser compostos en circumstàncies molt properes a ell. Així, el ms. Fr. 24402 de la mateixa biblioteca, que conté una còpia de la versió francesa de l'obra, igualment impulsada per Llull, havia format part de la biblioteca de Pere de Llemotges. Degué entrar a formar-ne part durant els anys 1287-1289, atès que Pere de Llemotges i Llull només van tenir contacte durant la primera estada del mallorquí a la capital francesa. També és una còpia de la traducció francesa del *Blaquerna* el ms. Fr. Phill. 1911 de la Staatsbibliothek de Berlín, de final del XIII, que Llull mateix va lliurar, tal com consta al còdex, a la Cartoixa de Vauvert.

Finalment, cal esmentar el ms. Lat. 200, clas. VI de la Biblioteca Nazionale Marciana, de Venècia, que és un volum que Llull va enviar al dux venecià Pietro Gradenigo l'any 1289. Conté la versió llatina del *Llibre d'amic e amat*, així mateix feta a instàncies de Llull; aquesta traducció va precedida del *Liber tartari et christiani* o *Liber super psalmum Quicumque*, en la qual reapareix el personatge de Blaquerna, que de nou és esmentat amb la forma blaquernitisa.

La mateixa variant consta en els manuscrits més antics d'altres obres lul·lianes en què se cita el *Blaquerna*, com trobem en la *Doctrina pueril*, el *Llibre de meravelles* i el *Liber de fine*. Entre aquests còdexs, podem esmentar el ms. E 4 Sup de la Biblioteca Ambrosiana de Milà, de final del segle XIII, que transmet una còpia de la traducció occitana de la *Doctrina pueril*, de nou molt probablement encarregada per Llull mateix. També és un volum remarcable el ms. Vat. lat. 9443, de la Bibliotheca Apostolica Vaticana, de començament del XIV, que constitueix un testimoni, lingüísticament complex, de la versió occitana del *Llibre de meravelles*. Pel que fa als manuscrits del *Liber de fine*, el més antic és ja de la segona meitat del XIV; malgrat tot, diversos dels còdexs conserven la forma *Blaquerna*, cosa que en confirma el manteniment fora del domini lingüístic.

La forma *Blaquerna* és igualment emprada en el catàleg d'obres confeccionat vers els anys 1311-1314 per Thomas Le Myésier, deixeble de Ramon Llull. Aquest catàleg es conserva al manuscrit Lat. 15450, de la Bibliothèque Nationale de France, conegut com a

1. Vegeu Ramon Llull, *Romanç d'Evast e Blaquerna*, edició crítica d'Albert Soler i Joan Santanach, Palma, Patronat Ramon Llull, 2009 (Nova Edició de les Obres de Ramon Llull, VIII), p. 24-30, amb la bibliografia pertinent. També remetem a aquest volum per a la bibliografia referent als testimonis de l'obra esmentats a continuació.

Electorium. Aquest volum, de dimensions considerables, va ser elaborat vers el 1325 sota la supervisió de Le Myésier.

En contrast amb les datacions tan primerenques dels testimonis de la forma *Blaquerna*, la variant *Blanquerna* no es va començar a difondre fins a mitjan XIV i la documentem sobretot a partir de la segona meitat del segle. L'addició de la ena respon molt probablement a raons d'eufonia, i degué ser així mateix motivada per la falsa etimologia que vinculava la virtut del protagonista de la novel·la amb la puresa moral atribuïble a l'adjectiu *blanc*.

Aquesta forma, amb la ena afegida, esdevingué habitual en els testimonis produïts a la Corona d'Aragó. L'edició en català de l'obra apareguda a València el 1521, a cura de Joan Bonllavi, degué contribuir a difondre-la. No és aquest el cas, en canvi, d'altres testimonis sorgits en indrets diferents, com ara l'edició del *Llibre d'amic e amat* llatina publicada a París l'any 1505, sota la direcció del prestigiós Jacques Lefèvre d'Étaples, en què l'obra se cita com a *Libellus Blaquerne de amico et amato*.

La difusió de la variant amb la primera ena espúria, a partir de mitjan segle XIV, explica que la seva predecessora, i forma primigènia, *Blaquerna*, no consti als manuscrits de la reduïda tradició catalana de l'obra, per la senzilla raó que no se n'ha conservat cap de contemporani a Ramon Llull. El ms. Hisp. 67 de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic, únic text gairebé complet conservat de la novel·la, i emprat per aquesta raó com a text base per totes les edicions catalanes modernes, és un còdex del pas del segle XIV al XV. I el ms. 1025 de la Biblioteca Pública de Palma, que sols transmet el cinquè llibre de l'obra, no és pas anterior a la segona meitat del XIV. La resta de manuscrits, tots fragmentaris, són posteriors.

LA POSICIÓN DE LA COMUNITAT CIENTÍFICA

Davant d'aquestes constatacions, els estudiosos van començar a remarcar, no sols l'existència de dues formes diferents, sinó també la preeminència cronològica de la variant *Blaquerna*. Així, sense voluntat d'exhaustivitat, es decanten decididament per aquesta darrera forma Alfred Morel-Fatio, a les pàgines de *Romania*, en una data tan reculada com l'any 1877;² Josep Tarré, el 1941;³ Miquel Batllori, el 1943;⁴ Erhard-Wolfram Platzack, el 1973;⁵ o bé Anthony Bonner, els anys 1985 i 1989.⁶

2. Alfred Morel-Fatio, «Le roman de *Blaquerna*. Notice d'un manuscrit du XIVe siècle», *Romania* 6 (1877), p. 504-528; p. 7 (1878).

3. José Tarré, «Los códices lulianos de la Biblioteca Nacional de París», *Analecta Sacra Tarraconensis* 14 (1941), p. 155-182, esp. 159 n. 9.

4. Miquel Batllori, «El lulismo en Italia (Ensayo de síntesis)», *Revista de Filosofía* 2 (1943), p. 253-313, 479-537; esp. 286-288 i 307.

5. Erhard-Wolfram Platzack, «Miscelánea luliana. Investigaciones publicadas en los últimos veinte años sobre la vida y la interpretación de las doctrinas de Raimondo Llull», *Verdad y Vida* 31 (1973), p. 381-454, esp. 397.

6. *Obres selectes de Ramon Llull*, 2 vols., edició, introducció i notes d'Anthony Bonner, Mallorca,

També Andreu Caimari, l'any 1954, va mostrar clarament la precedència de la forma *Blaquerna*, alhora que documentava l'aparició posterior de *Blanquerna*; ho va fer en una extensa i erudita nota (p. 6-9) al volum d'estudi que tancava l'edició del *Libre de Evast e Blanquerna*, a cura de Salvador Galmés, apareguda a la col·lecció «Els Nostres Clàssics», d'Editorial Barcino. La publicació del primer volum s'havia dut a terme l'any 1935, mentre que la resta van veure la llum després de la Guerra Civil espanyola, l'any 1947 el segon, i el 1954 els dos restants. El darrer d'aquests toms conté l'estudi de l'obra preparat pel ja citat Andreu Caimari i Rosalia Guilleumas. L'elaboració d'un volum d'estudi es degué considerar necessària atesa l'orientació més erudita que havia adoptat la col·lecció després de la Guerra Civil, com també per recollir les aportacions que s'havien dut a terme al llarg dels gairebé vint anys transcorreguts des de l'inici de l'edició. Si, després de les constatacions de Caimari, no es va plantejar el canvi de *Blanquerna* per la forma primigènica va ser, sense cap mena de dubte, perquè el vol. IV s'integrava en un projecte ja existent.⁷

Davant de totes aquestes evidències, la comunitat científica ha assumit molt majoritàriament que la forma del nom del personatge i de l'obra lul·liana a la qual dona títol ha de ser *Blaquerna*, sense la *ena* que la tradició hi va incorporar a partir de mitjan segle XIV. Això no implica que s'hagi de rebutjar la variant *Blanquerna*, antiga i igualment difosa, però sí que s'hauria de donar prioritat a la forma original *Blaquerna*, l'única que Ramon Llull va concebre i usar, i amb la qual va batejar el seu personatge.

En conseqüència, la forma sense l'afegit de la primera *ena* és la que s'ha adoptat com a entrada principal de la Base de Dades Ramon Llull, del Centre de Documentació Ramon Llull, de la Universitat de Barcelona: <http://orbita.bib.ub.edu/llull/bo.asp?bo=II%2EA%2E19>. Aquesta base de dades, iniciada fa més de trenta anys per Anthony Bonner, és un punt de referència ineludible dins del panorama dels estudis lul·lians internacionals.

La forma *Blaquerna* ha estat assumida igualment en les darreres edicions crítiques de l'obra, de manera que s'ha corregit sistemàticament la variant sobrevinguda *Blanquerna* per l'original *Blaquerna*. Es va fer així en l'edició del *Llibre d'amic e amat*, a cura d'Albert Soler, inclosa en la col·lecció «Els Nostres Clàssics» (1995 i 2012; vegeu esp. p. 64 n. 2, i p. 72 n. 2); com també en l'edició del *Romanç d'Evast e Blaquerna*, a cura d'Albert Soler i Joan Santanach, publicada l'any 2009 dins de la Nova Edició de l'Obra de Ramon Llull, del Patronat Ramon Llull (vegeu esp. p. 24, n. 10).

El terme *Blaquerna* s'empra en els estudis acceptats, evidentment després de les preceptives avaluacions internes i externes, per la revista *Studia Lulliana*, òrgan de la Maio-

Editorial Moll, 1989, vol. II, p. 44, n. 31; i abans en *Selected Writings of Ramon Llull*, Princeton University Press, 1985, vol. II, p. 690, n. 34.

7. No és sobrer remarcar que Rosalia Guilleumas va signar l'entrada *Blanquerna* de la Gran Enciclopèdia Catalana (recollida al vol. 3, de 1971). Tot i la brevetat de l'article, hi va esmentar que «en els manuscrits del segle XIV apareix també amb el nom de *Blaquerna* o *Blaquerna*»; si no ho hagués considerat significatiu, n'hauria prescindit. L'any 1971 segurament encara no era el moment d'assumir el canvi, quan l'edició de referència continuava sent la d'«Els Nostres Clàssics». Això no obstant, Enciclopèdia Catalana, davant de les evidències, el 2013 va acceptar que la forma *Blaquerna* constés en el vol. I de la *Història de la literatura catalana*, tal com esmentem més avall.

ricensis Schola Lullistica. És així mateix assumit per nombroses publicacions internacionals, tant d'orientació científica com per a un públic més general. És la forma, a més, que apareix a l'extens capítol dedicat a Ramon Llull de la nova *Història de la literatura catalana* (2013-2015), dirigida per Àlex Broch i, en la seva part medieval, per Lola Badia, coeditada per Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino i l'Ajuntament de Barcelona.

La forma primigènia *Blaquerna* ha estat l'adoptada per les diverses traduccions que se n'han publicat en els darrers anys. Així ho trobem en les versions sueca,⁸ francesa,⁹ romanesa,¹⁰ en l'edició de la versió occitana medieval,¹¹ o bé en la traducció anglesa.¹² S'ha utilitzat igualment en la traducció castellana del *Llibre d'amic e amat*, publicada els anys 2006 i 2014.¹³

CONSIDERACIÓ FINAL

Les dades recollides a les pàgines precedents posen de manifest que la forma *Blaquerna* és l'atestada en els testimonis més antics, part dels quals compostos en vida de Llull. Les primeres documentacions de la seva variant amb ena, en canvi, són totes posteriors a la mort de l'escriptor, com a mínim en diverses dècades, i el seu abast geogràfic, si més no inicialment, no supera el del domini lingüístic català. Tot plegat ha afavorit que *Blaquerna* sigui la forma sancionada per la comunitat científica, que actualment l'ha assumit plenament en les publicacions especialitzades i en les traduccions més autoritzades; per això mateix, aquesta variant es troba en un procés de difusió i popularització entre les publicacions adreçades a auditoris més amplis.

Aquesta assumpció de la forma primigènia del títol de la novel·la, en canvi, no s'ha produït en relació amb altres institucions, no necessàriament lul·lístiques, però que constitueixen referents ineludibles a l'hora d'establir les formes normatives de títols i antropònims. És a aquestes institucions a les quals s'adrecen específicament les reflexions presents.

Des del Centre de Documentació Ramon Llull considerem que, una vegada s'han exposat les raons que justifiquen donar prioritat a *Blaquerna*, plenament acceptades pels

8. Ramon Llull, *Boken om Evast och Blaquerna*, trad. Michael Nordberg, Estocolm: Lind & Co, 2002, p. 443 + [8].

9. Raymond Lulle, *Blaquerne*, trad. Patrick Gifreu, Monaco: Éditions du Rocher, 2007 (Les Grandes Traductions), 566 p.

10. Ramon Llull, *Blaquerna*, trad. Jana Balaciu Matei, pròl. Joan Santanach i Suñol, Bucarest: Editura Meronia, 2011 (Biblioteca de Cultură Catalană), 379 p.

11. Ramon Llull, «Llibre de Evast e Blaquerna», ed. Cyril P. Hershon, *Revue d'Études d'Oc* (2015), 160-bis, p. 159-427.

12. Ramon Llull, *Blaquerna*, trad. Robert D. Hughes, Barcelona-Woodbridge, Barcino-Tamesis, en preparació (previst: 2016).

13. Ramon Llull, *Libro de amigo y amado*, trad. Eduardo Moga, pròl. Luis Alberto de Cuenca, Barcelona, DVD Ediciones i Barcino, 2006, i València – Barcelona, Pre-textos i Barcino, 2014.

estudis lul·lístics, s'impone un replantejament dels criteris de catalogació i de normalització aplicats a aquest títol lul·lià. Caldria evitar, en conseqüència, que es doni prioritats o fins i tot exclusivitat a la forma *Blanquerna*, perquè, com hem vist, es tracta d'una variant sobrevinguda que Ramon Llull mai no va escriure.